

OPONENTSKÝ POSUDEK RIGORÓZNÍ PRÁCE

Autor: PaedDr. Alexej Mikulášek

Název práce: Mravoučná povídka „pro dívky a přátele jejich“ a její funkce (v kontextu školní slovesné kultury dětí a mládeže 19. století)

Oponent: Doc. PaedDr. Jaroslav Toman, CSc., katedra českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Autor ve své práci zkoumá problematiku, která je současnou českou literární vědou neprávem opomíjena. Stanovil si totiž za cíl rehabilitovat umělecky i výchovně zproblematizovaný žánr mravoučné povídky jako literární artefakt, a to v komplexním a novátorském badatelském pohledu. K tomuto cíli směřuje kritické posouzení jeho reflexe v odborných pramenech, postižení jeho geneze a místa ve vývoji dětského písemnictví a české literatury, ujasnění jeho konstitutivních a specifických strukturních znaků, funkcí a hodnot, sledování vztahu mezi jeho aspektem literárně estetickým a pedagogicko-didaktickým, jeho recepce ad. (viz Úvod, s. 1-2).

Řešitel uplatnil v práci adekvátní teoreticko-historický přístup, metodologicky založený na exaktním výkladu, analýze, syntéze, interpretaci, komparaci, diskuzi a kritickém hodnocení poznatků získaných studiem (primární excerpcí ad fontes) úctyhodného množství archivního i soudobého, beletristického i odborného, českého i cizojazyčného materiálu (viz poznámkový a odkazový aparát a seznam titulů).

Mezioborový a interdisciplinární ráz zvoleného tématu kladl značné nároky na univerzálnost badatelova odborného renomé a na metodologii jeho výzkumu. Vyžadoval rovněž koncepční, systémový a strukturní přístup a vysokou míru vědecké erudice. V práci totiž dochází k ústrojnému propojování mnoha různých aspektů: historiografického, literárněvědného, pedagogicko-didaktického, sociologického, psychologického, komunikačně recepčního aj., a to v různě hierarchizovaných vazbách a souvislostech, integrovaných právě řešitelským záměrem.

Úvod práce obsahuje všechny náležitosti. V něm si zasluhuje pozornost autorovo zkoumání, jak se s pojmem a vývojem žánru mravoučné povídky vyrovnávalo teoretické myšlení, představované historiografickými, encyklopedickými a slovníkovými publikacemi domácí a zahraniční (slovenské, anglické a německé) provenience od počátku 20. století po současnost. Jde o zcela nové postřehy a reflexe, např. poukazující na proměny ustáleného hodnocení žánru a jeho autorů. Vycházejí ze srovnání

mravoučné beletrie pro děti a pro dospělé a ve shodě s pojetím nitranské školy literární komunikace a recepce, badatel správně spatřuje základní rozlišovací znak v tzv. dětském aspektu.

V 1. kapitole A. Mikulášek zaznamenává vcelku tristní stav českého teoretického myšlení a literatury pro děti a mládež i triviální mravoučné beletrie a postihuje jeho příčiny. S autorovým výrokiem o odlišném pocíťování (chápání) její dominantní výchovné funkce jako symptomu marginálnosti a její neslučitelnosti s funkcí estetickou lze jen souhlasit.

Z hlediska řešené problematiky považuji za podnětné pojednání o esteticko-slovesných hodnotících kritériích poměřujících kvalitu mravoučné povídky. Do tohoto rámce badatel zasazuje i pozitivní dobové hodnocení tvorby K. A. Vinařského a Ch. von Schmida určené dětem. Kriticky a polemicky nahlíží i na radikální změny v jejím posuzování v soudobých literárněvědných pracích, v nichž odhaluje povrchnost a diletantismus.

Tyto tendence se, žel, objevují i v odborných publikacích nejsoučasnejších. Např. v populárně naučné knize J. Čenkové a kol. Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury (Praha: Portál, 2006), adresované i studentům bohemistiky na pedagogických a filozofických fakultách, jsou zmíněny „četné české úpravy povídek Christiana (!) von Schmida, později Karla Gustava Nieritze a jiných autorů z německého prostředí“ (s. 24) Hodnocení jejich příběhové prózy pro děti je odbyto dvěma větami. V této souvislosti je nutno upozornit na překvapivě pozitivní (a netendenční) soudy o mravoučné povídce v odborné publikaci O. Chaloupky Próza pro děti a mládež (Praha: Albatros, 1989, s. 14). Autor rigorózní práce k němu může eventuálně zaujmout stanovisko.

Přínosem pro dnešní teoretické myšlení o dětské literatuře a její mravoučné povídce může být třeba autorovo zjištění, že kvalita výchovnosti „byla i kritériem její estetické hodnoty a naopak“ (s. 40) Ve shodě s F. Tenčíkem chápe tuto mravoučnou beletrii jako nedílnou součást literatury celonárodní a tak ji také zkoumá.

A. Mikulášek teoreticky (pojmově) precizuje, rozpracovává a inovuje také normativní poetiku didaktické literární tvorby pro děti a mládež a v jejím rámci i žánr mravoučné povídky. Zdárně aplikuje pojetí polského badatele J. Slawińskiego. Z hlediska dominance a relace její didaktické a beletristické funkce se úspěšně pokouší o její typologii a klasifikaci a určuje příznakové rysy její normativní struktury. Svě dedukce názorně dokládá srovnávací analýzou a hodnocením vhodně vybraných textů.

V rozsáhlé kapitole o výstavbových principech mravoučné povídky pro děti a mládež se autor v této souvislosti znovu navrácí k reflexi tvorby Schmidovy, Nieritzovy a Hoffmannovy a specifikuje její žánrové a stylově příznakové rysy. Ty pak osvětluje, charakterizuje a ilustruje při interpretacích textů. Problematiku zásadně nazírá v různých kontextech a vývojových proměnách. Teoreticky přínosná je zvláště pasáž o koncepci postav (depersonalizaci) a dětského aspektu. Kapitola uvádí i další argumenty

na podporu autorových „nekonformních“ názorů na tuto tvorbu jako „historicky nevyhnutelný stupeň vývoje dětského písemnictví“ (s. 62) a na její zkoumání na bázi jednoty literární a výchovně didaktické strategie. Novum představuje i jeho výrok, že „didaktická literární mravouka samu sebe reflektovala jako literaturu prestižní, vysoce užitečnou, a to na rozdíl od tvorby pouze oddechové, zábavné“. (s. 67)

V této souvislosti by mohl A. Mikulášek objasnit, jakou roli sehrál v historii a působnosti mravoučné povídky jako dětské četby (případně v jejích překladech do češtiny) německý autor Heinrich Hoffmann, tvůrce populárních veršovaných příběhů *Der Struwwelpeter oder lustige Geschichten und drollige Bilder* (1847), v českém překladu *Ježípetr aneb Veselé příběhy a žertovné obrázky*.

Apologetiku „nejpřekládanějšího a nejvydávanějšího spisovatele 1. poloviny 19. století v českých zemích“ (s. 81) – Christopha von Schmida, opřenou o přesvědčivou argumentaci a seriózní badatelskou práci, obsahuje kapitola VI. Autor v ní zároveň upozorňuje na paradoxní nezáměr české historiografie o Schmidovu tvorbu a vystihuje příčiny tohoto stavu. S tím je možno souhlasit. Např. Slovník autorů literatury pro děti a mládež 2. Čeští spisovatelé (Praha: Libri, 2012.) se o Schmidovi vůbec nezmiňuje, jeho portrét (stejně jako Nieritze a Hoffmanna) není zařazen ani do hesel Slovníku autorů literatury pro děti a mládež 1. Zahraniční spisovatelé. (Praha: Libri, 2007.) Pouze v kapitole Německy psaná literatura pro mládež (s. 26) je kuse (ale pozitivně) charakterizováno Schmidovo dílo, avšak o jeho českých adaptacích se nic nedozvíme. Ve zmíněné publikaci J. Čeňkové a kol. se praví, že „v Sukově studijní knihovně pro mládež NPKK je doložitelných 25 titulů Ch. von Schmida, vydaných mezi léty 1831 – 1840, přeložených a upravených různými autory (Jan Hýbl, J. M. Pohořelý, Tomáš Kubelka aj.“. (s. 45) I k těmto faktům by se mohl pisatel vyjádřit.

K osobě a dílu spisovatele Schmida se rovněž vztahuje reflexe o postavení jeho mravoučné beletrie v kontextu umělecké literatury národního obrození a tzv. lidové četby. Některé informace o tomto autorovi (a nejen o něm) se opakují a překrývají. De facto potvrzují jednak nesporný celoevropský uhlás a význam jeho mravoučné tvorby pro děti (cenné jsou pronikavé komparativní analýzy, v nichž je srovnává s Máchovou poezií nebo s Klicperovým dramatem), jednak dokumentují její ideovou a poetologickou spřízněnost s knížkami lidového čtení, baladikou, pověstí aj. Autor tu vyslovuje závěry metodologicky podnětné také pro současnou literární vědu: Studium zdánlivě periférních jevů může být přínosem pro identifikaci slovesného umění i poznání kontaktů a vztahů mezi slovanskými středoevropskými literaturami.

V systémové vazbě na kapitolu V. řešitel věnuje mimořádnou (a oprávněnou) pozornost esteticko-uměleckému kontextu mravoučné literatury pro děti ovlivňujícímu prezentaci dětského aspektu, s přihlédnutím k pragmatické školní intenci a k dobovému chápání uměleckosti. Přitom sleduje proměny estetických norem a jejich relativizaci. Tuto kapitolu pokládám za jednu z teoreticky nejpřínosnějších.

Pokud jde o určení typu Karafiátových Broučků z hlediska literárnosti, doporučuji autorovi práce prostudovat naučnou publikaci Věry Brožové Karafiátovi Broučci v české kultuře (Praha: ARSCI, 2011). Vysvětlení si žádá i zařazení enumerace nejfrekventovanějších leitmotivů vyskytujících se v tehdejší mravoučné beletrii (včetně jejich konkretizace) do příslušného tématu.

Ve výkladu o české literární kritice a její reflexi mravoučné povídky pro děti si badatel všímá zejména proměn kritických soudů, do nichž podstatně zasáhli představitelé estetickovýchovného hnutí (O. Hostinský ad.) v 70. a 80. letech 19. století a postihuje jejich příčiny. Nejen v pojednání o tzv. interpretačních centrech mravoučné beletrie určené dětem, nýbrž i v řadě dalších textových analýz a interpretací autor přesvědčivě dokazuje provázanost její funkce pragmatické a estetické (event. zábavné), a to jak z pohledu literatury didaktické, tak i ze zorného úhlu slovesné mravoličné produkce, pojímané jako próza umělecky hodnotná (ilustrativní svědectví poskytuje zevrubná interpretace povídky B. Němcové Pan učitel). Uvádí i netradiční formu literárně kritické reflexe mravoučné povídky – literární polemiku, moderně přehodnocující její látku i žánrový princip (viz analýzu povídek J. Arbesa).

Ke komplexnímu uchopení řešené problematiky přispívá i výčtová charakteristika žánrových a stylově-motivických typů, útvarů a okruhů mravoučné beletrie. Výstižné, inovativní a vyhocené polemické je autorovo zdůvodnění (s odkazem na výzkum E. Strnada), proč „překlady z němčiny se v 1. polovině 19. století nemusely pociťovat jako nenáležitě, nečeské“ (s. 180) a proč „motivy z dnešního pohledu konvenční i kýčovitě nebyly pociťovány ještě ve 40. a 50. letech 19. století jako esteticky triviální“. (s. 185) Překvapivě aktuální jsou ukázky demonstrující zásady dobových úprav mravoučných textů. Nabízejí se tu komparace s polistopadovými úpravami naší společenské prózy s dětským hrdinou.

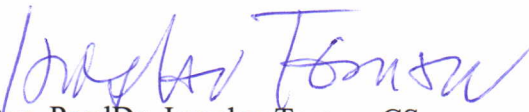
Z analýzy rozsáhlého materiálu řešitel vyvozuje shrnující přehled o funkcích mravoučné povídky (jako výsledku abstrakce). Tuto kapitolu považují za redundantní. Řada charakteristik se víceméně dubluje či překrývá. Na rozdíl od jiných výkladů, jež příslušnou terminologii vesměs standardizují, je zde pojmosloví problematizováno.

V závěru práce její autor sumarizuje a zobecňuje dílčí výsledky jednotlivých kapitol, k nimž dospěl na základě vlastního studia, analýzy a interpretace rozsáhlého, dílem ještě nezpracovaného materiálu. Zároveň tím potvrzuje její vědeckou přínosnost, novátorství a originalitu i splnění stanoveného cíle. Postrádám tu pouze náměty pro další bádání v řešené problematice. Analytická pasáž o V. Zahradníkovi náleží spíše do některého z témat o kritice mravoučné povídky.

Bohatý odkazový a poznámkový aparát a obsáhlý seznam pramenů a bibliografie, čítající na 300 titulů, odpovídá požadované normě. Práce se vyznačuje kultivovaným jazykem (vyskytují se v ní jen ojedinělé překlady) a osobitým autorským stylem (inklinuje k tzv. odbornému francouzskému slohu). Editace textu (formální a jazyková úprava, formátování) je však nenormativní.

PaedDr. Alexej Mikulášek prokázal solidní předpoklady k samostatné vědecké činnosti. Jeho monografie splňuje všechny požadavky kladené na rigorózní práci. Proto ji DOPORUČUJI k obhajobě a k rigoróznímu řízení v oboru Učitelství a didaktika českého jazyka a literatury pro 2. stupeň základní školy na katedře českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

V Českých Budějovicích 25. 10. 2013

Doc. PaedDr. Jaroslav Toman, CSc.

oponent